

SECTION 21. Pedagogy. Psychology. Innovations in the field of education.**Tatarinov Sergey Iosifovich**

correspondent member of International Academy of Theoretical & Applied Sciences,
Educational and Scientific Professional Pedagogical Institute of
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy
tatbronza@yandex.ua

Efimov Dmitry Vladimirovich

Artemovsk Secondary school I-III stages № 18, Ukraine
Jaster19911@gmail.com

**CONTRIBUTION OF ZEMSTVO IN TEACHER DEDICATED TRAINING OF
KATERINOSLAVSHCHINA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY**

Abstract: Behaviour methods of teaching during summer courses in Ekaterinoslavskaya province, role of famous educators such as V.P.Vahterov, S.I.Shohor-Trotsky and key part of zemstvo in organizing courses are presented for the first time by the authors.

Key words: courses, Zemstvo council, teacher, financing, lectures.

УДК 908:929:93/94**ВКЛАД ЗЕМСТВА В ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ПОДГОТОВКУ УЧИТЕЛЕЙ
ЕКАТЕРИНОСЛАВЩИНЫ В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ**

Аннотация: Впервые авторы статьи раскрывают механизм проведения учительских летних курсов в Екатеринославской губернии, роль известных педагогов-методистов В.П.Вахтерова и С.И.Шохор-Троцкого, роль земства в организации курсов.

Ключевые слова: курсы, земская управа, учитель, финансирование, лекции.

**ВНЕСОК ЗЕМСТВА У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛІВ
КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

Від високого професійного рівня вчителів, загально-культурної підготовки завжди залежала якість навчально-виховного процесу у школі у будь які часи.

Зрозуміло, що у сучасній українській освіті залишається актуальною якість початкової освіти як основи розвитку особистості учня, його долі у швидко змінюванім суспільстві та світі. Досвід земських установ, які вдало розвивали мережу освітніх закладів з у поєднанні з професійною підготовкою вчителів, має користь і сьогодні. У 2014 році ми будемо відзначати 150-річчя створення унікальних органів місцевого самоврядування-земських установ у губерніях та повітах Російської імперії.

Автори статті ставлять за мету ввести у науковий обіг істориків педагогіки та освіти невідомі раніше матеріали про вчительські курси Катеринославської губернії.

Важливим завданням земських установ у другій половині XIX - на початку XX ст. було створення системи початкової освіти [1,с.75]

Від масової підготовки народних вчителів, підняття рівня загальної освіти та фахової підготовки залежали якість навчання дітей [2, с.39] Загальноосвітній рівень підготовки вчителів народних училищ у 70-80-х роках XIX ст. був низьким [3. с.67].

Спеціальна педагогічна освіта була монополізована урядом, вищих навчальних закладів та Курсів було вкрай недостатньо. Земства, громадські організації, приватні

особи не мали права створювати постійно діючі навчальні заклади для підготовки вчителів [4. с.82].

Рисунок 1 – Фотографія В.П. Вахтерова.

Рисунок 2 – Фотографія Шохор-Троцького.

Рисунок 3 – Книга В.П. Вахтерова «Всеобщее обучение»

Рисунок 4 – Книга В.П. Вахтерова «Основы новой педагогики»

Для земств була можливою підготовка вчителів на літніх короткострокових курсах.

Земства після контр-реформи 1890 р. зазнали обмеження: виборчі права, зменшена кількість виборних посад в земських установах, збільшена кількість найманих осіб на виконавчі посади в управах.

Так званий «третій елемент» - службова інтелігенція, ліберали, народники, соціал-демократи. «Третій елемент», на відміну від поміщиків-землевласників, дворянства які становили більшість земських діячів, на перше місце ставив інтереси суспільні, а не власні. Це пояснювало високу активність земств у влаштуванні курсів для вчителів початкових училищ [6, с.3].

Короткострокові вчительські курси проходили з 22 червня по 21 липня в Катеринославі в міському 3-х класному училищі. Їх метою було ознайомлення учителів з новітніми прийомами навчання в початковій школі, з навчальними посібниками, розв'язання спільними зусиллями питань і труднощів, які «виникли останнім часом у житті народних шкіл і не піддаються вирішенню окремими особами».

Приміщення училища не могло вміщати великої кількості слухачів, тому багатьом, з охочих відвідати курси було відмовлено.

Заняття були організовані таким чином, що до предметів 1-ї обов'язкової групи було віднесено російську, церковно-слов'янську мови, письмо, арифметику.

Предмети 2-ої групи (співи, малювання, креслення, садівництво і городництво) були лише для бажаючих слухачів.

Розклад занять був складений так, що кожен охочий міг відвідувати усі заняття.

З метою наповнення вільного часу для слухачів курсів були проведені екскурсії для огляду садових закладів Катеринославу та металургійних заводів.

Для практичних занять учителів на час курсів була утворена спеціальна група з 28 хлопчиків і 6 дівчаток, на яких відточували педагогічні навички провінційні педагоги. «Діти охоче і з інтересів відвідували заняття» [7].

Катеринославські губернські земські збори 13 грудня 1899 р. проаналізували проведені курси «для учителей и учительниц народных школ и признавая важное значение курсов для поднятия качественного уровня учительского персонала земских школ и улучшения постановки дела народного образования в губернии постановило устраивать такие курсы ежегодно и на устройство в 1900 году ассигновало 3000 руб.» [8].

Курси проводилися відповідно «Правил» 1875 року [9].

Ставилося завдання ознайомлення мало підготовлених вчителів з методами початкового навчання (§1 «Правил»). Програма курсів відповідно до «Правил» складалася з предметів, які викладалися у початкових народних училищах. Заняття носили практичний характер. Основний час займали уроки у «зразковій школі», яка спеціально організовувалася на час роботи курсів.

Теоретичні заняття полягали у детальному обговоренні проведених слухачами пробних уроків. Невелику частину теоретичних занять займали бесіди керівника курсів із слухачами. Читання на курсах лекцій, рефератів «Правилами» заборонялося (§24).

У 1900 р. курси у Катеринославі не відбулися, бо не змогла «управа найти подходящих руководителей, все более или менее известные и опытные руководители заранее были приглашены руководить курсами в других губерниях. Педагогические курсы могут достигать цели, если руководить ими будут достаточно способные, компетентные и опытные в этом деле, пользующиеся известностью и авторитетом в глазах учителей» [10].

У 1901 р. курси були влаштовані з російської мови, арифметики, малювання та креслення. «Руководительство по русскому языку, главное руководство курсами принял известный педагог и писатель по вопросам народного образования В. П. Вахтеров, по арифметике известный педагог-математик

С. И. Шохор-Троцкий, по рисованию и черчению — преподаватель Кишиневской I-й классической гимназии В. А. Блинов. Наблюдателем за курсами назначен директор народных училищ Екатеринославской губерний К. Т. Калабановский» [11].

Для занять на курсах було командировано 100 вчителів земських шкіл губернії (57 чоловіків, 43 жінок), 15 вчителів міністерських шкіл. «На курсы добровольно прибыли на свой счет многие учителя и учительницы земских школ из разных уездов губернии, из городских училищ и даже из соседних губерний». Загальна кількість складала 170 слухачів [11].

Щорічні курси після 1901 р. проходили у приміщенні I-го Катеринославського міського трьохкласного училища, «теснота и другие неудобства этого помещения, давали себя чувствовать в сильной степени...Других, более подходящих свободных помещений в то время в Екатеринославе не оказалось и курсы по необходимости должны были оставаться в этом помещении» [12].

Вчительські курси з початку ХХ століття завжди проводились за «Правилами» 1875 р., зміст програм було значно поглиблено, читалися лекції з педагогіки, дидактики, методики, слухачі розробляли програми викладання різних предметів у початковій школі. Нововведенням у проведенні курсів стала організація виставок наочності, підручників, посібників.

За 1905-1907 рр. відбулися 3 Всеросійські З'їзди вчителів. 7-8 жовтня 1907 р. у Бахмуті відбувся З'їзд спілки вчителів. У прийнятій постанові йшлося - «в виду крайней необходимости удовлетворить народных учителей в самообразовании и поднятия уровня по специальным знаниям обратит внимание на учительскую библиотеку при земстве для культурных нужд учителей» [13].

Треба було на кошти Бахмутського земства придбати нові книги, розподілити по кількох пунктах у повіті, зобов'язати земських розсильних привозити книжки вчителям. Бюро з'їзду просило вчителів підтримати це рішення зверненнями до Управи. Було вирішено знімати у Бахмуті квартиру для приїжджаючих вчителів за 25 коп. на добу. Управу просили придбати нові книжки з педагогіки та психології. Планувалося видавати Вісник для вчителів та листівки для селян [13; с. 11].

Ставилося питання створення книжкових складів-магазинів при школах: виділяти на купівлю 25-30 р., придбати народну літературу.

Бахмутський вчительський діяч Д.І. Колоно сформулював вимоги до сільського вчителя: «покажи свою комнату, чтобы я знал, кто ты и как ты работаешь. Класс темный, сырой, тесный, потолок низкий. Ты всего этого перестроить не можешь. Но ты учитель можешь вложить в содержание класса своё «я». В каждой вещи, в каждом ученике будет сквозить твоя душа, твое знание и понимание дела. Темный класс по освещению ты можешь сделать светлым по содержанию» [13; с. 22].

Вчитель повинен ходити з учнями у поле, на луки, розглядати квітки, робити гербарії. Не завадять діаграми смертності, пияцтва, освіченості населення. Потрібен «чарівний ліхтар». У книжковому шафі те, що дозволено, але вчитель прочитав кожную книгу, написав анотацію та питання для читача. Стіни прикрашені виробами учнів з кольорового паперу. «Ты создал из школы храм любви, правды и науки, место мира и отдыха» [13; с. 22].

Третій етап існування вчительських курсів у Росії «самий плідний» за Л.А.Бадьєю, у підвищенні кваліфікації народних вчителів охопив період з 1910 до 1916 р. Практичні заняття у зразковій школі займали незначну частину учбового часу,

проводилися показові уроки керівниками курсів для демонстрації положень практичної педагогіки.

Вчитель Степняк в «Народній газеті Бахмутського земства» ділився своїми враженнями про земські вчительські курси у Катеринославі у 1912 р.: не «було бесід і досвіду, музей навчальних посібників мізерний, лекцій по дитячій літературі, садівництву, природній історії, сільському господарству, малюванню не було... Під гуртожиток були відведені дві кімнати, в яких поміщалось по 100 осіб. Завдяки тісноті, нестачі повітря сильно позначилося на здоров'ї курсистів, багато хто пішов на приватні квартири, неважний стіл, підготовлений на мінеральному маслі вплинув на здоров'я курсистів і багато кому довелося познайомитися з губернською лікарнею» [14].

«25 рублів, асигнованих земством на наймання квартири і стіл, було далеко недостатньо», вчителі були змушені витратити гроші через затримку платні, курси відрізнялися «плутаниною з лекторами і аудиторіями» [14].

Таким чином, не завжди накопичений попередній досвід роботи курсів призводив до поліпшення їх діяльності.

Література:

1. Грачев С.В. Образование нерусских народов Российской империи в геополитическом аспекте. // Педагогика, 2002. - №7. - С.72-80.
2. Березовська Л. Шкільна реформа 60-х років XIX ст.: причини, хід і напрями. // Шлях освіти, 2004. - №4. - С.38-42.
3. Панагин Ф.Г. Педагогическое образование в России: Историко-педагогические очерки. - М.: Педагогика, 1979. - 216 с.
4. Каптерев. История русской педагогики. - Гл. XVII. Народная школа, земство и правительство. // Педагогика, 1995. №3. - С 82-89.
5. Бадья Л.А. Літні земські педагогічні курси для вчителів народної школи в Україні у другій половині XIX - на початку XX століття. // Рідна школа, 2007. №3. - С.71-73; Бадья Л.А. Хронологія проведення земствами України літніх вчительських курсів (друга половина XIX - початок XX ст.)//Історико-педагогічний альманах (збірка наукових праць) : Збірник праць / - Умань, 2008.- 200 с.
6. Веселовский Б.Б. История земства. - Т.4. - СПб, 1911. - 696 с.
7. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1899 г. Часть вторая. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1900 г.
8. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1900 г. Часть вторая. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1901 г.
9. Правила о кратковременных педагогических курсах для учителей и учительниц начальных классов народных училищ. // Правительственный вестник, 5 августа 1875 (№180)
10. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1901 г. Часть вторая. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1903 г.
11. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1902 г. Часть вторая. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1903 г.
12. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1904 г. по народному образованию. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1905 г.; Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г. по народному образованию. – Екатеринослав : Тип. Губернского земства, 1907 г.
13. Колено Д. И. Голос народного учителя / Д.И. Колено // Бахмутский уездный учительский Союз. – СПб, 1907, - 42 с.
14. Народная газета Бахмутского земства. – Бахмут, - №26, - 1912.